

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Şakir Paşa Ailesinin Türk Turizmine Katkıları

Contributions of the Sakir Pasha Family to Turkish Tourism

(Sorumlu Yazar) Aysel KAYA,* Duygu YETGİN AKGÜN**

* Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi, Yunus Emre Kampüsü, 26120, Tepebaşı/Eskişehir.
ORCID: 0000-0002-1296-1074
E-posta: aysely@anadolu.edu.tr

** Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi, Yunus Emre Kampüsü, 26120, Tepebaşı/Eskişehir.
ORCID: 0000-0002-9909-4523
E-posta: dyetgin@anadolu.edu.tr

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 4 Haziran 2025

Birinci düzeltme: 24 Temmuz 2025

Kabul: 11 Eylül 2025

Anahtar sözcükler: Sözlü tarih görüşmesi, Türk turizm tarihi, Şakir Paşa Ailesi, Bodrum, Side.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 4 June 2025

Resubmitted: 24 July 2025

Accepted: 11 September 2025

Key words: Oral history interview, Turkish tourism history, Sakir Pasha Family, Bodrum, Side.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden bu yana Türkiye siyasetinde, sanatında ve edebiyatında önemli isimler yetiştirmiş olan Şakir Paşa Ailesi üyelerinin Türk turizmine katkılarını ortaya koymaktır. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu araştırmanın verilerini 2012-2015 yılları arasında Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi tarafından yürütülen Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Projesi çerçevesinde gerçekleştirilen görüşme metinleri oluşturmuştur. Görüşme metinlerinde yalnızca Şakir Paşa Ailesi ve üyeleri ile ilgili yanıtlar incelemeye alınmıştır. Bu bilgiler aile hakkında yazılmış olan bilimsel kaynaklar ve edebi eserler ile desteklenmiştir. Elde edilen veriler kronolojik bir şekilde sunulmuştur. Çalışma sonucunda aile üyelerinin Bodrum ve Side gibi destinasyonlarda turizmi başlatıp sürdürdükleri, yöre halkına hem yatırım hem de hizmet alanında önderlik ettikleri, entelektüel çevrelerini turizmi tanıtmaya yönelttikleri, sanatçı aile üyelerinin ise eserleri ile kültür turizmine ve ülke tanıtımına katkı sağladıkları tespit edilmiştir. Bu çalışma bugüne kadar farklı yönleriyle ve ayrı ayrı ele alınmış olan aile üyelerinin turizm tarihine katkılarını ortaya koyması bakımından önemlidir.

ABSTRACT

This study aims to reveal the tourism-related contributions of the Sakir Pasha family, which raised prominent figures in Turkish politics, art, and literature from the late Ottoman period onward. Designed as qualitative research, the study utilised interview transcripts produced between 2012 and 2015 within the framework of the Turkish Tourism Oral History Project conducted by Anadolu University Faculty of Tourism. Only the responses concerning the Sakir Pasha family and its members were included in the analysis. The analysis was supported by scientific sources and literary works written about the family, enabling the data to be organised chronologically. The study revealed that family members initiated and sustained tourism in destinations such as Bodrum and Side; encouraged local people to invest and provide services; directed their intellectual circles to promote tourism; and contributed to cultural tourism and the international promotion of Türkiye through the artistic works of family members. Unlike previous works that addressed these issues separately, this study provides a fundamental contribution by bringing together the family's tourism-related roles and influence in a historical context.

Makalenin kaynak gösterme şekli:

Kaya, A. ve Yetgin Akgün, D. (2025). Şakir Paşa Ailesinin Türk Turizmine Katkıları , *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 36 (3): 150 - 166.

GİRİŞ

Şakir Paşa ailesi sanatçı, edebiyatçı ve siyasetçi üyeleri olan son yıllarda tekrar gündeme gelen köklü ve entelektüel bir ailedir. Şakir Paşa ailesinin tarihî kökenleri, Osmanlı Devleti'nin son

dönemlerine ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu izleyen ilk yetmiş yılına kadar uzanmakta olup, bu aile hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemlerinde farklı alanlarda önemli roller üstlenmiştir. Ailenin Osmanlı dönemindeki

mensupları arasında dinî ilimlerde derinleşmiş âlimler, askerî görevler üstlenmiş subaylar ve çeşitli mevkilerde görev yapmış yöneticiler bulunmaktadır. Buna karşılık, Cumhuriyet dönemiyle birlikte ailenin sonraki kuşakları sanat alanına yönelmiş; içlerinden yazar, ressam, gravür sanatçısı, müzisyen, seramik sanatçısı ve tiyatro sanatçısı yetişmiştir (Devrim 2010).

Ailenin turizme yönelmesi ilk olarak Mehmed Şakir Paşa'nın Selanik'te otel açması ile başlamıştır. Bu girişim Balkan Savaşlarının bölgeyi olumsuz etkilemesi sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Devrim 2010). Turizm girişimlerini ailenin diğer üyeleri devam ettirmiştir. Şakir Paşa'nın üç oğlundan biri olan Cevad Şakir Kabaağaçlı, Bodrum'u bir turizm merkezi haline getirmiştir. Aynı zamanda mavi yolculuk kültürünü başlatmış, Ege ve Akdeniz'in doğal, tarihi ve kültürel zenginliklerini tanıtmak üzere gezi rotaları oluşturmuştur (Yetgin ve Yılmaz 2018). Üst düzey devlet adamlarına, siyasetçilere ve aydın misafirlerine turist rehberliği yaparak bölgenin ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtılmasına öncülük etmiştir (Yetgin, Yılmaz ve Kozak 2018). Turist rehberliği mesleğini Cevad Şakir'in kızı İsmet Kabaağaçlı Noonan da devam ettirmiştir (Kabaağaçlı Noonan 2010). Şakir Paşa'nın diğer oğlu Suat Şakir Kabaağaçlı da Side'de ilk pansiyonculuk faaliyetlerini başlatmış ve bölgenin turizme açılmasına önder olmuş (Williams 2013; Turan, Yılmaz ve Yetgin 2018; Toker 2021), oğulları Cem ve Tarık Kabaağaçlı Side'deki turizm faaliyetlerini sürdürmüştür (Yıldırım 2013). Ailenin ressam yönüyle öne çıkan üyelerinden Fahrelnissa Zeid, Aliye Berger ve Nejad Melih Devrim'in resimleri uluslararası sergilerle Türkiye'yi dünyaya tanıtmış, seramik alanında çalışmaları ile tanınan diğer üyesi Füreyâ Koral'ın sanat eserleri ise mimari ve turistik yapıların duvarlarını süslemiştir (Zerey Koç 2019). Şakir Paşa'nın kızı Hakkiye Hanım'ın Side'deki bir konağı otele dönüştürdüğüne ilişkin bir bilgiye ulaşılmış olmakla birlikte, söz konusu yapının adı ve konumu hakkında kesin bir bilgi bulunamamış; doğruluğu teyit edilememiştir (Esenlik 2020).

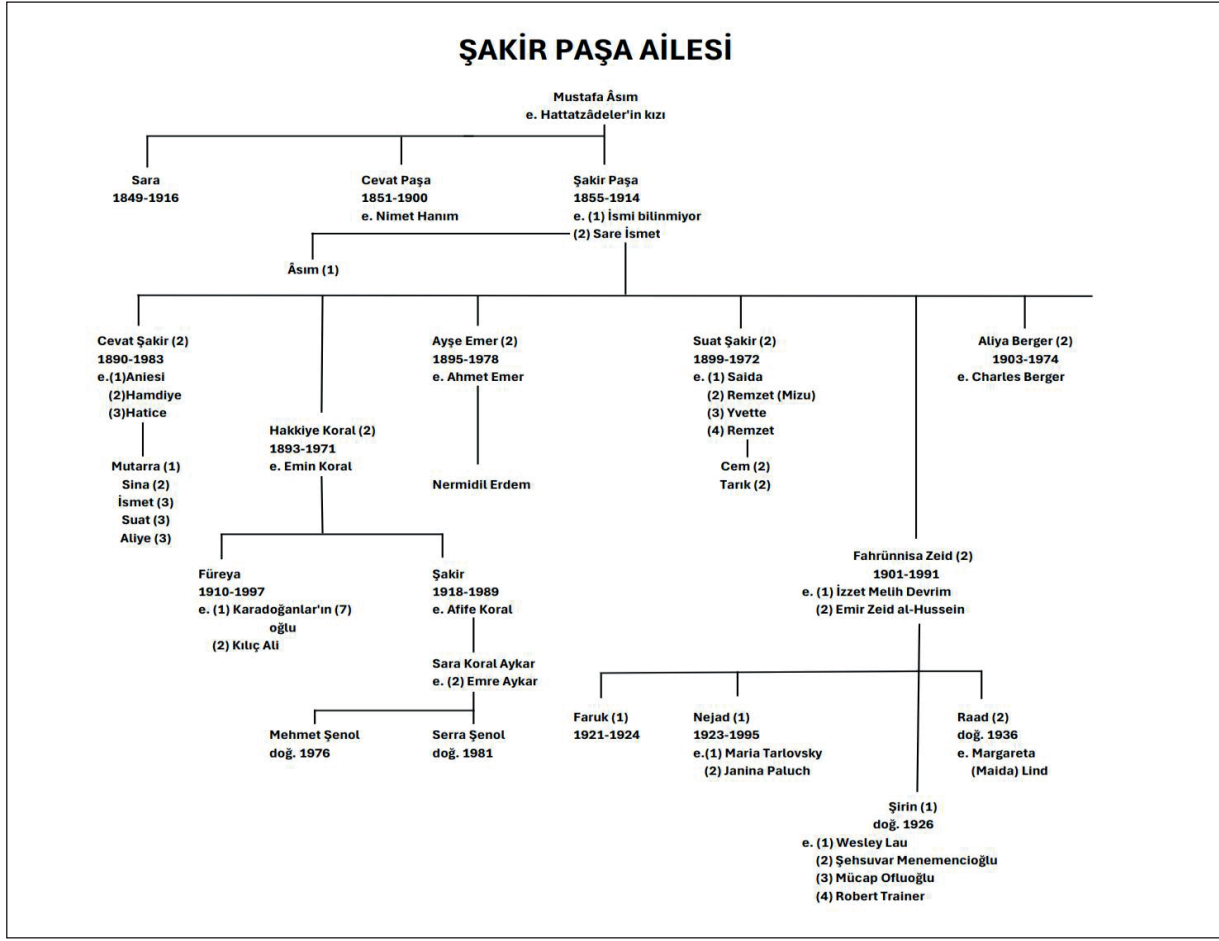
Alanyazın incelendiğinde aile üyeleri hakkındaki çalışmaların edebiyat ve sanat alanında yoğunlaştığı, ailenin turizm yönüyle incelendiği

çalışmaların ise sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada sadece turizm alanı üzerindeki çalışmalar sunulmuştur. Turizm alanyazınında en fazla incelenen aile üyesi, Cevad Şakir Kabaağaçlı'dır. Alanyazın incelendiğinde "Halikarnas Balıkçısı" olarak da bilinen Cevad Şakir'in başlattığı ilk mavi yolculukların tarihçesini (Yetgin ve Yılmaz 2018; Kaya ve Yetgin Akgün 2023), ilk mavi yolculuktan yat turizmine geçiş sürecini (Yılmaz ve Yetgin 2018) ve kültürel miras ögesi olarak mavi yolculuğu (Kaya 2023) inceleyen çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir. Yetgin vd. (2018) bir başka çalışmalarında Cevad Şakir Kabaağaçlı'yı turist rehberliği yönüyle ele almışlardır. Besim ve Dağ (2025) ise çalışmasında, Cevad Şakir Kabaağaçlı'nın Bodrum'a katkılarını mimari, kentsel peyzaj ve tanıtım başlıkları altında incelemiş ve "Balıkçı Rotası" adlı güncel bir kültürel rota önermiştir. Şakir Paşa ailesini bütünüyle ele alan çalışmalara bakıldığında ise sadece sanat alanında yapılmış bir çalışmaya rastlanmıştır. Zerey Koç (2019) yüksek lisans tezinde Şakir Paşa ailesinin sanatçı üyelerinin Türk sanatına katkılarını ele almıştır. Son dönemde Şakir Paşa ailesini konu alan televizyon dizisiyle yeniden gündeme gelen bu köklü ailenin turizme katkılarını sistematik biçimde ele alan herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın temel çıkış noktası alanyazındaki bu eksikliğin giderilmesidir.

Bu noktadan hareketle Şakir Paşa ailesinin üyeleri tek tek araştırılmış ve turizmle bağlantılı olanlar belirlenmiştir (Şekil 1). Bu çalışma bugüne kadar farklı yönleriyle ve ayrı ayrı ele alınıp incelenmiş olan Şakir Paşa ailesinin üyelerini, turizme katkıları bağlamında ilk ağızdan kaynak olan sözlü tarih görüşmelerinin bilimsel ve edebi kaynaklarla desteklenmesiyle bir bütün olarak sunulması bakımından önemlidir. Şakir Paşa ailesinin Türk turizm tarihine katkılarının bu çalışmada derlenerek sunulmasının, alanın akademisyenlerine, turizm sektöründe çalışanlara, destinasyonların yerel yönetimlerine ve ilgililenlere kaynak olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmada Şakir Paşa ailesinin üyelerinin turizme katkılarını belirlemek amacıyla nitel araş-

Şekil 1. Şakir Paşa Ailesi'nin Soy Ağacı

Kaynak: Kulin'in (2014) kitabından yazarlar tarafından uyarlanmıştır.

tırma yöntemi benimsenmiştir. Bu bağlamda 2012-2015 yılları arasında Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi tarafından "Türkiye'de turizm alanında yaşanan gelişmeleri, kurumları, kişileri, ilişkileri ve turizm sektörünün gelişimindeki önemli olayları" ortaya çıkarma amacını güden (Özel ve Dursun 2019) Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Projesi çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerin kayıtlarına ulaşılmıştır (Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması Görüşme Metinleri Cilt 1-2-9). Side'de Abdülkadir Uçar, Ahmet Barut, Harun Friese, Halil Yıldırım, Mehmet Çoban ve Orhan Avtur; Bodrum'da Cengiz Oral, İsmet Cengiz, Mehmet Helvacioğlu; Marmaris'te Mehmet Yıldız ve Fatma Çimen; Turizm ve Tanıtma Bakanlığı eski Müsteşarı Mukadder Sez-

gin ile yapılan görüşmelerden faydalanılmıştır. Bu projede çalışmanın yazarları da bizzat görev almıştır. Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Projesi kapsamında, kaynak kişilere çeşitli bağlamları kapsayan farklı sorular yöneltilmiştir. Bu sorular arasında, Side ve Bodrum destinasyonlarının turizmle tanışma sürecini anlamaya yönelik olarak 'Side'de turizmin gelişmesinde öncülük eden kişiler kimlerdi?' ve 'Side'deki ilk otel, pansiyon ya da restoran işletmeleri hakkında neler hatırlıyorsunuz?' gibi temel sorular yer almaktadır. Aynı şekilde, "Bodrum'da turizmin gelişmesinde öncülük eden kişiler kimlerdi?" şeklindeki sorular da bu kapsamda yöneltilmiştir. Bodrum ve Marmaris'te gerçekleştirilen görüşmelerde ise yat turizminin başlangıcı bağlamında Mavi

Yolculuk'un doğuşuna odaklanılmış; bu süreçte tanıklık eden kişilerin anılarına dayalı anlatılar incelenmiştir. Bu görüşme metinlerinde yalnızca Şakir Paşa Ailesi ve üyeleri ile ilgili yanıtlar incelenmeye alınmış ve turizm tarihinde ailenin yeri genel bir bakış açısı ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Görüşme metinlerinin yanı sıra Şakir Paşa Ailesi üyelerinin kaleme aldığı eserler, aile hakkında yayınlanmış kitaplar, akademik makaleler, gazete yazıları ve dergi içerikleri gibi yazılı kaynaklardan da yararlanılmıştır. Araştırmanın verileri kronolojik bir şekilde sunulmuştur. Elde edilen veriler doküman analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Nitel araştırmalarda sıklıkla başvuru- lan doküman analizi, araştırma konusuyla ilgili mevcut yazılı materyallerin sistematik bir şekilde analiz edilmesini içerir. Bu yöntem, veriler aracılığıyla anlam üretme, olgulara ilişkin derinlemesine kavram geliştirme ve kuramsal bilgi üretme amacı taşır (Prior 2003; Bowen 2009; O'Leary 2017).

Söz konusu sözlü tarih çalışması kapsamında Şakir Paşa ailesinin üyeleri aranmış ve Side, Bodrum ve Marmaris'teki görüşmelerde Cevad Şakir ile Suat Şakir'e rastlanmıştır. Diğer bulgular için sadece ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Aile üyeleri belirlenirken konaklama, yeme-içme, müzelerde ve turistik alan sayılabilecek yerlerde sergilenen sanat eserleri dikkate alınmıştır. Elde edilen bulgular öncelikle kronolojik bir sıraya göre düzenlenmiş, ardından aile üyelerinin turizme katkıları Tablo 1'de yer aldığı şekilde kategorize edilmiştir. Her bir aile üyesi, belirlenen bu kategoriler doğrultusunda ilgili alt başlıklar altında ele alınarak turizme katkıları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Lincoln ve Guba'nın (1985) nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik ölçütleri bu çalışmada temel alınmıştır. Araştırmacıların sözlü tarih yöntemiyle uzun süredir çalışmaları, konuya ilişkin bilgi birikimleri ve deneyimleri doğrultusunda inandırıcılık ölçütü sağlanmıştır. Araştırmanın yazarları, ilgili sözlü tarih projesinde aktif araştırmacı olarak görev almış, proje sürecinin tüm aşamalarında etkin rol oynamış ve görüşmeleri doğrudan yürütmüştür. Bu durum, elde edilen verilerin güvenilirliği ve bağlamsal doğruluğu

açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Ayrıca, veri çeşitliliğini artırmak amacıyla farklı kaynaklardan bilgi toplanmış ve böylece içerik geçerliği güçlendirilmiştir. Araştırmanın verileri için yapılan görüşmelere araştırmacılar bizzat katılmış ve katılımcılarla uzun süreli etkileşim kurulmuştur. Görüşmeler ses kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmiş, birebir deşifre edilmiş ve görüşmeler etik onam formları alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalar, görüşme metinlerinin güvenilirliğini desteklemektedir. Aktarılabilirliğin sağlanması amacıyla, çalışmada doğrudan alıntılara yer verilmiş; görüşme metinleri titizlikle analiz edilmiştir. Araştırma sürecinde veriler dikkatle okunmuş, analiz aşamaları özenle yürütülmüştür. Doğrulanabilirlik kapsamında ise çalışmanın sınırlılıkları açıkça ifade edilmiş, elde edilen bulguların alanyazına katkısı vurgulanarak doğruluk ve bilimsel katkı ölçütleri açısından şeffaflık sağlanmıştır.

BULGULAR

Bu çalışmada, Şakir Paşa ailesinin üyelerinin Türk turizmine sağladığı katkılar incelenmiştir. Ailenin sanatsal ve entelektüel birikimi, özellikle Bodrum, Side, Ankara ve İstanbul gibi bölgelerde kültürel mirasın tanıtımı, sanat yoluyla turistik değer yaratılması ve yerel-uluslararası etkileşimin teşvik edilmesi açısından önemli roller oynamıştır. Bu bölümde aile üyeleri ayrı ayrı ele alınmış ve turizme katkılarına ilişkin kategorileri temel alınarak alt başlıklar halinde sunulmuştur (Tablo 1).

Mehmed Şakir Paşa (1855-1914)

Mehmed Şakir Paşa hem Osmanlı ordusunda ve bürokrasisinde hem de uluslararası görevlerde yer alan önemli isimlerden biridir. Aynı zamanda "Yeni Osmanlı Tarihi" adlı eseri ile de tanınmaktadır. Şakir Paşa, II. Abdülhamid döneminde dört yıl sadrazamlık yapan Ahmed Cevad Paşa'nın kardeşidir (İnan 2023). Bu başlık altında ele alınmasının sebebi, Selanik'te bir otel açarak ailenin turizm sahasına açılmasını sağlamasıdır.

Şakir Paşa'nın eşi Sare İsmet Hanım'ın kardeşi Mithat Bey, askeri görevi sebebiyle bulunduğu Selanik'te, Ege sahillerindeki gelişmelerden etki-

Şakir Paşa Ailesinin Türk Turizmine Katkıları

Tablo 1. Şakir Paşa Ailesinin Turizme Katkıları

Aile Üyesi	Yakınlık Dereceleri	Turizme Katkılarına ilişkin kategoriler
Mehmed Şakir Paşa	Baba	Selanik'te otel
Cevad Şakir Kabağağaçlı	Şakir Paşa'nın oğlu	- Bodrum'un turizme kazandırılması (süngercilik, palmyeler, turuncgiller, ev pansiyonculuğu) - İlk mavi yolculuk, - Yat turizmi, - Turist rehberliği mesleği, - Çevirmenlik ve tanıtım kitapları.
Suat Şakir Kabağağaçlı	Şakir Paşa'nın oğlu	- Side'nin turizme açılması ve tanıtılması, - Ev pansiyonculuğu - Konaklama işletmeciliği girişimleri
Fahrelnisa Zeid	Şakir Paşa'nın kızı	Deutsche Bank KunstHalle, Berlin ve Sursock Müzesi'nde sergilenen sanat eserleri
Aliye Berger	Şakir Paşa'nın kızı	Uluslararası ve ulusal müzelerde sergilenen gravür eserleri
Füreyâ Koral	Şakir Paşa'nın torunu (Hakkiye Koral'ın kızı)	- İstanbul Hilton Otelindeki seramik duvar panosu (1954) - Ankara Atatürk Orman Çiftliği'nde bulunan Marmara Otelinde seramik duvar panosu (1959) - Ulus Anafartalar Çarşısı'ndaki seramik duvar panosu (1963) - Arts Hotel İstanbul'daki duvar çinileri (1966) - İstanbul Divan Otelinin Pastane Bölümündeki "Kuşlar" panosu (1969) - İstanbul Sheraton Otelindeki seramik duvar panosu (1975)
İsmet Noonan	Şakir Paşa'nın torunu (Cevad Şakir'in kızı)	Turist rehberliği mesleği
Nejad Melih Devrim	Şakir Paşa'nın torunu (Fahrelnisa'nın oğlu)	Ayasofya ve Kariye'nin mozaiklerinin temizlenmesi çalışmalarında yer alması
Cem-Tarık Kabağağaçlı	Şakir Paşa'nın torunları (Suat Şakir'in oğulları)	Side turizminde yerel halk ve yabancı turistler arasında bağlantı kurmaları

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

lenerek bu bölgenin turizm alanında önem kazanacağını düşünmüştür. Mithat Bey bu öngörüsü doğrultusunda Şakir Paşa'yı turistik bir projeye yatırım yapmaya ikna etmiştir. Bunun sonucunda, Ahmet Cevad Paşa'dan kalan tüm taşınmazlar Şakir Paşa tarafından satılmış; Selanik'in kordon boyunda, büyük kubbeli ve saray mimarisini andıran bir otel inşa ettirilmiştir. Otelin kubbesinin altındaki ana salona Cevad Paşa'dan kalan görkemli kristal avize bile yerleştirilmiştir (Devrim 2010).

Mithat Bey'in Selanik'te otel inşa etme girişimi, öngörülemez olumsuzluklar nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İnşaat sürecinde ortaya çıkan maliyetler, başlangıçta tahmin edilenin çok üzerinde gerçekleşmiş, binanın tamamlanabilmesi amacıyla aile büyüklerinin ziynet eşyaları dahi elden çıkarılmıştır. Ancak asıl sorun, 1912 yılında patlak veren Balkan Savaşlarıdır. Bu süreçte, Yunan, Sırp ve Bulgar kuvvetleri Osmanlı Devleti'ne üç koldan saldırıya geçmiş, Yunan ordusu Selanik'i kısa sürede ele geçirerek kentin

Osmanlı idaresi altındaki beş asırlık dönemine son vermiştir. Savaş esnasında bir Yunan sabotajcı otel binasına bomba yerleştirmiş ve otel, kubbesi ve iç donanımları ile tamamen tahrip olmuştur. Bu yıkım, sadece maddi değil, aynı zamanda Osmanlı sivil mimarisinin ve Şakir Paşa ailesinin sembolik bir kaybı olarak tarihe geçmiştir (Devrim 2010).

Cevad Şakir Kabağağaçlı (1890-1973)

Cevad Şakir Kabağağaçlı Girit'te doğmuştur. Robert Kolej'den 1907 yılında mezun olduktan sonra İngiltere'deki Oxford Üniversitesi'nin Yeni Çağ Tarihi Bölümü'ne kaydolmuştur. Daha çok edebiyatçı kimliğiyle bilinen Cevad Şakir'in birçok kitabı yayımlanmış, çeşitli gazete ve dergilerde de farklı isimler altında yazılar yazmıştır (Yetgin 2019). Bunun yanı sıra ressam, tarihçi, çevirmen ve botanikçi yönleriyle de çok yönlü bir kültür insanı olarak tanınmıştır (Yetgin, Yılmaz ve Kozak 2018). Bu başlık altında turizme katkıları; (1) Bodrum'u turistik bir destinasyona dönüştürmedeki rolü, (2) mavi yolculuğun doğuşu ve (3) turist rehberliği mesleğine katkıları şeklinde kategoriler altında verilmiştir.

Bodrum'u Turistik Bir Destinasyona Dönüştürmedeki Rolü

Cevad Şakir Kabağağaçlı, Bodrum'a yerleştiği dönemde bölgenin çorak ve ağaçsız bir görünümde olduğunu gözlemlemiştir. Kendi imkânlarıyla İstanbul'dan ve yurt dışından tohum, fide ve bitki yetiştiriciliği ile ilgili kitaplar getirterek bölgeyi yeşillendirmeye çalışmış, bahçe işlerinde hem uygulayıcı hem de eğitici bir rol üstlenmiştir. Tarım kitaplarından edindiği bilgileri yerel halk ile paylaşmıştır (Devrim 2010). Bu süreci Cevad Şakir'in oğlu Sina Kabağağaç, anılarında şu şekilde anlatmaktadır (Kabağağaç 2009; Kabağağaç 2025):

Babamla bahcevanlar öğütler veriyorlardı birbirlerine. Kadınlarla, özellikle mandalina ağaçları ve bitki konusunda konuşuyor, bilgiler öğütler veriyordu. Ama yönetim yavaş yavaş babamın eline geçiyordu. Çünkü kadının derme çatma empirik bilgisi karşısında babam gittikçe kale gibi yükseliyordu. Çünkü İstanbul'dan getirttiği İngilizce bitki ve tarımla ilgili

koca koca kitapları evde harıl harıl okumakta ve notlar almaktaydı. Bu merakı bir tutku biçiminde uzun yıllar sürecekti, daha sonraları bütün Mordoğan (Bodrum) bölgesi için kullanacaktır.

Bodrum'u ağaçlar, begonviller ve zakkumlarla donatma hayalini gerçekleştirmiş; greyfurt, okaliptüs ve uzun palmye ağaçları gibi türlerle bölgenin doğasını yeşile dönüştürmüştür. Yaşadığı çevreyi güzelleştirme çabası yalnızca doğaya değildir, aynı zamanda bölge halkının yaşam koşullarını iyileştirerek sosyo-ekonomik dönüşümüne de önemli katkılar sağlamıştır (Zerey Koç 2019; Yücel Besim ve Songür Dağ 2025). Yerel halkla geliştirdiği yakın ilişkiler doğrultusunda, kente gelenler için ev pansiyonculuğunu teşvik ederek alternatif konaklama imkânlarının yaygınlaşmasına öncülük etmiştir. Bu yaklaşımıyla, yerel halkı konukseverlik temelinde misafir ağırlamaya yönlendirmiş ve Bodrum'un turistik kimliğinin oluşumuna gönüllü bir elçi olarak katkıda bulunmuştur. Kendisini yakından tanıyan bir Bodrum sakininin ifadesi de bu durumu desteklemektedir:

Cevad Şakir Kabağağaçlı, nam-ı diğer Halikarnas Balıkcısı, sık sık ziyaret ettiği Bodrum'a misafirler getirirdi ve bu misafirler genellikle bizim ev pansiyonumuzda konaklardı. Zamanla bu durum yaygınlaştı ve Bodrum'daki birçok kişi, özellikle düzenli ve bakımlı evlerini pansiyona dönüştürdü. Bu süreç, bölgede turizmin gelişimine önemli bir ivme kazandırdı (Cengiz Oral 2018).

Cevad Şakir, aynı zamanda Bodrum'da sünger ticaretinin gelişimine de önemli katkılarda bulunmuştur. Simi Adası'ndan öğrendiği dalış ve sünger çıkarma tekniklerinin yöredeki gençlere aktarılmasını sağlamıştır. Yedi dil bilen Cevad Şakir, Florida, Japonya ve Almanya gibi ülkelere ihracat bağlantılarında yerel üreticilere destek vermiş (Cengiz 2018), yurt dışına yönelik yazışmalarda ve çeviri gereksinimlerinde yöre halkına aracılık etmiştir (Oral 2018).

Bodrum'un iç turizmde ön plana çıkmasında Cevad Şakir ve onun izinden gelen entelektüel çevrenin önemli rolü olmuştur. Yazarlar, ressamlar, eleştirmenler ve sanat dünyasından pek çok tanınmış isim Cevad Şakir'in etkisiyle Bodrum'u keşfetmiştir (Helvacıoğlu 2018). Ede-

biyatçı yönüyle ise Bodrum anılarını ve yaşamından izleri öykü ve romanlarındaki kahramanlar aracılığıyla topluma yansıtmıştır (Gökovalı 2014). Bodrum'un ve Gökova'nın güzelliklerini İstanbul'da dostlarına anlatarak bölgenin tanınmasını sağlamıştır. Ayrıca entelektüel çevresindeki konuklarından, Bodrum'un doğal ve kültürel değerlerini kitaplarında ve gazete köşelerinde tanıtıp kentin bilinirliğine katkıda bulunmalarını özellikle rica etmiştir (Yetgin ve Yılmaz 2018). Cevad Şakir, Bodrum'un doğal ve kültürel mirasına olduğu kadar yerel halkın gelenek-göreneklerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için çaba göstermiştir. Böylece Bodrum'un hem kültürel kimliğinin ve özgün ruhunun şekillenmesinde hem de turizme açılmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Mavi Yolculuğun Doğuşu

Mavi yolculuk, Türkiye'de edebiyat, sanat ve doğa tutkunlarını bir araya getiren özgün bir kültürel deneyim olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavramın kökeni, Cevad Şakir'in 1944 yılında Bodrumlu ahtapot avcısı Paluko ile birlikte "Yatağan" adlı teknesiyle Bodrum ve Gökova kıyılarını keşfetmesine dayanmaktadır. Cevad Şakir, bölgenin eşsiz doğal ve kültürel zenginliğini, sanat ve edebiyat çevrelerine tanıtmayı amaçlamıştır. İlk organize mavi yolculuk 22 Ağustos 1946 tarihinde Cevad Şakir'in önderliğinde düzenlenmiştir. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Sabahattin Eyüboğlu, Sabahattin Ali, Erol Güney, Benya Rapoport, Necati Cumalı, Fuad Ömer Keskinoglu ve Paluko'dan oluşan dokuz kişilik grup, Macera adlı tekneyle ilk mavi yolculuğa çıkmıştır. Başlangıcından itibaren bu geziler yalnızca bir doğa keşfi değil, aynı zamanda birer kültür ve eğitim yolculuğu niteliği taşımıştır. Cevad Şakir mavi yolculuğa davet ettiği kişileri şair, yazar, ressam ve diğer sanatçılar arasından seçmiş; böylece Bodrum ve Gökova kıyılarının güzellikleri roman, şiir, resim, gravür ve deneme gibi sanat eserleri aracılığıyla geniş kitlelere aktarılmıştır (Yetgin ve Yılmaz 2018). "Napoli'yi gör de öl derler; yok canım, esas Gökova'yı gör de yaşa!" Cevad Şakir'in mavi yolculukla ilgili en bilinen sözlerinden biridir.

Mavi yolculuklar, 1957 yılından itibaren her yaz düzenli hale gelmiş ve kadınların da katılımıyla daha kapsayıcı bir kimlik kazanmıştır. Cevad Şakir ile 16 yıl boyunca her fırsatta bir araya gelen ve onun ölümünden bir yıl öncesine kadar mektuplaşmayı sürdüren arkadaşı Azra Erhat'ı (Sevel 2012) 25 Mayıs 1957 tarihinde yazdığı bir mektuba ilâştirdiği notla mavi yolculuğa davet etmiştir. Bu davetten kısa bir süre sonra mavi yolculuk gerçekleşmiş ve Azra Erhat, ilk mavi yolculuğuna katılmıştır. Bu geziden sonra mavi yolculuk temasını ele alan Mavi Anadolu (1960) ve Mavi Yolculuk (1962) isimli kitaplar yazmıştır. Azra Erhat'ın Mavi Yolculuk kitabındaki bu pasaj, Halikarnas Balıkçısı'nın doğa, kültür ve insan emeği arasındaki bağı kurarak turizme sunduğu katkıyı çarpıcı bir biçimde özetlemektedir (Erhat 2019):

Deniz mi dersin; denizde denizci, balıkçı olmuş, toprak mı dersin; toprakta tarımcı, bağcı, bahçıvan olmuş; Halikarnas Balıkçısı ise denizciye de balıkçıya da, bahçıvana da koşullarını iyileştirmeyi, çabasını verimlendirmeyi, yaşayışını insanca süslemeyi, aydınlatmayı, güldürmeyi öğreten yolları göstermiştir. Gökova Körfezi, bükleriyle, adalarıyla, dağları ve burunlarıyla; orfusu, skarosu, vlahosu, turnası ve bin bir çeşit balığıyla Halikarnas Balıkçısı'nın engin düşüncesinde bütün bu varlıklarla birlikte kaçıranmış, kültüre açılmış ve tanıtılmıştır.

İlk kez 1963 yılında Macera adlı tekneyle mavi yolculuğa çıkan Mina Urgan, Bir Dinozorun Gezileri adlı kitabında bu deneyimini şöyle anlatmıştır (Urgan 1999):

"İlk mavi yolcular, Sabahattin Eyüboğlu'nun öneriyle seçtiği, çoğu genç aydınlardı. Bu gezilere yalnızca gezip tozmak için değil, Ege ve Akdeniz uygarlıklarının kalıntılarına dair bilgi edinmek ve bu güzel kıyıları kendi gözleriyle görmek amacıyla katılınırdı. Teknemiz zaman zaman yüzen bir seminere dönüşürdü. Gideceğimiz yerlerle ilgili önceden kitaplar okunur, araştırmalar yapılır, konunun uzmanı bir kişi tarafından antik kentlerin tapınakları ve anıtları hakkında bilgilendirici bir konuşma yapılırdı. Ardından, genellikle bir kamyonu doluşur, hep birlikte o tarihi alanlara giderdik."

Cevad Şakir, Azra Erhat ve Mina Urgan gibi isimlerin yanı sıra, seramik sanatçısı yeğeni Füre-

ya Koral ile kızı İsmet Noonan'ın da mavi yolculuğa katılmalarını sağlamış, böylece aile üyeleri de bu deneyimi yaşamıştır (Kabaağaçlı Noonan 2010).

Cevad Şakir öncülüğünde başlatılan bu gelenek, Ege ve Akdeniz kıyılarındaki doğal, tarihi ve kültürel mirası sanat yoluyla gelecek nesillere aktarma amacı taşımıştır. Ancak, 1973 yılında Sabahattin Eyüboğlu'nun ve aynı yıl Cevad Şakir'in ölümü, mavi yolculuk geleneği için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sanatsal ve entelektüel yönü ağır basan mavi yolculuklar zamanla yat turizmine evrilmiş ve ticari bir nitelik kazanmıştır (Yılmaz ve Yetgin 2018).

Cevad Şakir Kabaağaçlı'nın "Macera" adlı tir-handil ile başlattıkları Mavi Yolculuklar, 1964 ile 1975 yılları arasında Marmaris'ten hareket eden "Hürriyet" adlı tekneyle sürdürülmüştür (Çimen 2018; Yıldız 2018). Mavi yolculuklara ve mavi yolculara dair anılar, Eroğlu'nun (2021) Bir Mavi Yolculuk Hikâyesi: Kaybolan Mavi adlı kitabında yer almaktadır. Eserde, Marmaris'ten hareket eden "Hürriyet" adlı tekneyle gerçekleştirilen mavi yolculuk hikâyeleri anlatılmaktadır. Bu teknenin sahibi Ali Eroğlu'nun oğlu Mustafa Eroğlu tarafından kaleme alınmıştır. 1964 ile 1975 yılları arasında "Hürriyet" adlı tekneyle yapılan yolculuklara katılan aydınlar, entelektüeller ve tanınmış isimler ile bu yolculuklar sırasında yaşanan anılara geniş yer verilmektedir.

Turist Rehberliği Mesleğine Katkıları

Cevad Şakir Kabaağaçlı Anadolu'nun tarihsel ve kültürel zenginliklerini ziyaretçilere aktaran öncü bir turist rehberidir. Bu yönüyle "Konuşan Anadolu" unvanını almış ve rehberlik faaliyetlerini mesleki bir sorumluluktan öte, tutku ve yaşam sevinciyle bütünleştirmiştir (Orman 2005). Rehberlik anlayışını teatral anlatım teknikleriyle geliştiren Cevad Şakir; Efes, Bergama, Milet ve Priene gibi antik kentlerde ziyaretçilerini adeta zamanda yolculuğa çıkarmış, hayranlık kazanmıştır. Antik tiyatrolarda şiirler, aryalar ve mitolojik hikâyelerle süslediği anlatımlarıyla geçmişin izlerini bugüne taşımış; Heraklit, Sokrates, Herodot, Zeus ve Poseidon gibi figürlerin kimliğine bürünerek anlatılarını dramatik öğelerle

zenginleştirmiştir. Özellikle bastonunu kullanarak antik ritüelleri canlandırması, onun özgün anlatı üslubunun dikkat çekici örneklerinden biridir (Gökovalı 1985). İlk tanışma ve Homeros üzerine yazılan ilk mektubun ardından, Azra Erhat çalıştığı kurumdan izin alarak Cevad Şakir'i İzmir'de görmek üzere yola çıkmıştır. Azra Erhat, Cevad Şakir'le buluştuktan sonra, ilk olarak onun rehberliğinde antik kentleri gezmeye başlamıştır. Bu deneyimi Azra Erhat, 1976 tarihli mektuplarında şu sözlerle ifade etmiştir (Erhat 1976):

"Halikarnas Balıkçısı, o aşındırdığı toprakların üzerine sapasağlam basıyor, bir heykel gibi dikiliyordu... Baş, saçları ve o dev sesi doğanın devinimine karşı şarak dalga dalga yükseliyordu, geçmişle geleceği bir renk cümbüşü içinde anlatıyordu."

Yalnızca tarih ve arkeoloji alanındaki uzmanlığıyla değil, aynı zamanda güçlü anlatım yeteneği ve birden fazla dili ustalıkla kullanabilmesiyle de öne çıkmıştır. Antik tiyatrolarda Homeros'un destanları, tragedyalar ve Anadolu'nun kadim uygarlıklarına ilişkin kapsamlı yorumları, ziyaretçiler üzerinde derin bir entelektüel etki yaratmıştır. Doğaya ve Anadolu'nun kültürel mirasına duyduğu bağlılık, tarihsel bilgiyle harmanlanarak rehberliğini yalnızca bilgilendirici değil, aynı zamanda ilham verici bir deneyime dönüştürmüştür (Erhat 1980). Onun rehberliğinde gerçekleştirilen geziler, ziyaretçiler üzerinde kalıcı bir etki bırakmış, adeta turun hiç bitmemesini arzuladıkları bir deneyime dönüşmüştür (Kulin 2014). Uluslararası alanda da saygınlık kazanan Cevad Şakir, 1956 yılında İran Şahı Rıza Pehlevi ve eşi Süreyya Pehlevi'ye Efes'i gezdirmiş (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2025a); konuklar ziyaret sonrası onun rehberliğinden duydukları memnuniyeti dile getirmiştir. 1963 yılında Fransa Cumhurbaşkanı Georges Pompidou (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2025b) ve eşi de Cevad Şakir eşliğinde gerçekleştirdikleri Efes turunun etkisinde kalarak aynı deneyimi yeniden yaşama arzularını ifade etmişlerdir (Gökovalı 2014; Yetgin vd. 2018). Sina Kabaağaç, anılarında bu durumu şöyle ifade etmiştir:

"Babamı devlet, İtalyan Kralı'nı, İran Şahı'nı, Fransız Cumhurbaşkanı'nı, Küba Krizi sırasında Türkiye'ye gelen ünlü nükleer bilginleri, Braun'ları

ve daha nicelerini, Efes ve Bergama'yı gezdirmesi için görevlendiriyordu. Hem de kapınıza kadar adam göndererek, bin bir rica ve saygı dolu bu sözlerle: 'Emrinize şoförlü, havalı araba tahsis edildi efendim. Sizi kapınızdan alıp yine kapınıza getirecek efendim.' (Kabağaç 2009; Kabağaç 2025).

Cevad Şakir'in rehberlik faaliyetleri yalnızca devlet adamlarıyla sınırlı kalmamıştır. Özel bir tur sırasında Antik Yunan doğa filozofları Thales, Empedokles ve Anaksimenes hakkında kendisine yöneltilen soruların ardından, ziyaretçisinin ünlü bilim insanı Wernher von Braun olduğunu öğrenmesi onun rehberlik anılarının en dikkat çekici örneklerinden biridir. Ayrıca, yazar ve gazetecilerin yanı sıra *L'Astrado* Dergisi temsilcisi Louis Boyle, Efes, Priene ve Milet gezilerini onun rehberliğinde tamamlamış ve ondan etkilenerek *Altıncı Kıta: Akdeniz* başlıklı bir yazı hazırlamasını istemiştir. Fransızca yazılan ve turist rehberliği mesleği için önemli bir kaynak olan bu yazı, Cevad Şakir'in vefatının ardından, 1974 yılında yayımlanabilmiştir (Gökovalı 2014; Yetgin vd. 2018). Turizm ve Tanıtma Bakanlığı eski Müs-

Görsel 1. Cevad Şakir Kabağaçlı

teşarı Mukadder Sezgin (2018), Kuşadası'nda Cevad Şakir ile karşılaşmasının ardından onun anlatılarından derinden etkilendiğini şu ifadelerle belirtmiştir:

Henüz 20 yaşındayken Balıkçı iki Fransız turiste Ege uygarlıkları, Artemis kültü, İyonya'nın düşünsel birikimi ve Anadolu'nun Antik Yunan'a katkıları üzerine etkileyici bir anlatım yapmıştı. Bu deneyim bende Antik Çağ ile Anadolu kültürüne yönelik kalıcı bir ilgi uyandırdı. Balıkçı'nın akıcı ve aksansız Fransızcası ile aktardığı bilgiler, kültürel merakımın yönünü belirledi (Mukadder Sezgin 2018).

Cevad Şakir, Türkiye'nin kültürel mirasını bizzat tanıtmak amacıyla sahada aktif olarak çalışmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk resmi turist rehberlerinden biri olmuştur. Mesleki deneyimini aktarmak için 1962 yılında açılan turist rehberliği kurslarında eğitmenlik yaparak pek çok yeni rehberin yetişmesine katkı sağlamıştır. Rehberliğe duyduğu tutku nedeniyle ileri yaşına kadar bu alanda faaliyet göstermiştir (Yetgin vd. 2018).

Turist rehberliği eğitiminde, Cevad Şakir'in eserlerinde yer alan bilgi ve birikiminden sıklıkla yararlanılmaktadır. *Hey Koca Yurt, Anadolu Tanrıları, Altıncı Kıta Akdeniz ve Anadolu Efsaneleri* gibi kitapları, turist rehberleri için adeta birer başvuru kaynağı niteliğindedir ve çoğu zaman başucu kitabı olarak kabul edilmektedir (Yetgin vd. 2018). Bunun yanı sıra, doğrudan turist rehberliği alanı için kaleme aldığı rehber kitaplar da aşağıdaki gibidir (Orman 2005):

- Ephesus: Van der Zee Seyahat Acentası için Türkiye'de yazılan ve yayımlanan ilk turizm kılavuzudur.
- Halicarnassus: Turizm kılavuzu olarak hazırlanmıştır.
- Asia Minor: İzmir Tercüman Rehberler ve Turizm Derneği için yazılan, basımı ise İzmir Ticaret Odası ve Ege Bölgesi Sanayi Odası tarafından gerçekleştirilen bir eserdir.
- An Outline of History of Turkey: Türkiye tarihi hakkında İngilizce olarak yazılmış bir kitaptır.

Cevad Şakir'e ait özel koleksiyon ve zengin arşiv malzemesine sahip Bodrum Deniz Müzesi,

her yıl Balıkçı'nın doğum ve ölüm yıldönümlerinde düzenlediği anma programlarıyla onu müzesinde anmaktadır. "Halikarnas Balıkçısı'nın Mezarı, Anı Evi ve Bitkiliği", Cevad Şakir'in Bodrum'a kazandırdığı bitkilerin onun verdiği isimleriyle yer aldığı özel bir alandır. Anı Evi'nde Cevad Şakir'in tüm eserleri sergilenmekte olup, özellikle rehberlik yaptığı yıllara ait çok sayıda fotoğrafın yer aldığı zengin bir arşiv de bulunmaktadır. Bodrum/Gümbet'teki Gönültepe'de mezarının da bulunduğu bu mekân, ziyaretçilere açıktır ve Balıkçının yaşamına tanıklık etmek isteyenler için önemli bir duraktır.

Suat Şakir Kabağağaçlı (1899-1972)

Suat Şakir Kabağağaçlı Side'de turizmin başlamasına öncülük etmiştir. Yeğeni Şirin Devrim'e (Devrim 2010) göre Milli İstihbarat Teşkilatı'nda Alman kaynaklarından haber alıp Türk sorumlularına bildirmekle görevlidir. Suat Şakir'in Side turizmine katkıları; Side'nin turizme açılması ve tanıtılması, Ev pansiyonculuğu ve Konaklama işletmeciliği girişimleri kategorileri ile verilmiştir.

Side'nin Turizme Açılması ve Tanıtılması

Side'de turizmin gelişiminde dönüm noktası olan, bölgede turizmi profesyonel bir biçimde hayata geçiren kişi Suat Şakir Kabağağaçlı'dır (Friese 2018; Barut 2018). Cevad Şakir Kabağağaçlı'nın düzenlediği ilk Mavi Yolculuklardan birine katılan Suat Şakir Kabağağaçlı ve eşi Mizu, bu gezi sırasında antik kalıntılarına ve doğasına hayran kaldıkları Side'ye taşınma kararı almışlardır (Williams 2013). Suat Şakir kişiliği, keskin zekâsı, espri anlayışı ve misafirperverliğiyle Side'yi uluslararası bir buluşma noktası haline getirmiştir (Devrim 2010). Suat Kabağağaçlı ve eşi Side'ye yerleştikten sonra, yeğeni İsmet Kabağağaçlı Noonan ailesiyle birlikte sık sık onları ziyarete gitmiştir. Noonan, anılarında bu dönemi şu şekilde anlatır (Kabağağaçlı Noonan 2010):

Amcam çok yakışıklı müthiş karizmatik insandı. Bir mıknaş gibi insanları kendine çekerdi. Yengem çok zarif bir kadındı. Bakir bir köy olan Side'deki ilk evleri tepede küçük bir köy eviydi. Yengem harika bir aşçıydı. İlk olarak üç dört tahta masalı lokantayı işletmeye başladılar. Daha sonra deniz kıyısında iki katlı bir evi

kiraladılar burayı da otel ve lokanta olarak işlettiler. Amcam da tıpkı babamın Bodruma yaptığı gibi bu güzellikleri arkadaşları, sevdikleri ile paylaşmak istiyordu. Tüm arkadaşlarını Side'ye gelmeleri için çağırırdı. Her sabah lokantaya giderken orada yaşayanlara 'Hello' ve 'Good Morning' gibi kelimeler söyler onlara İngilizce öğretmeye çalışırdı. Sideliler amcama 'Sakallı' derlerdi.

Suat Şakir ve eşi Mizu, yaşamlarının sonuna dek Side'de kalmış, her ikisi de köy mezarlığında yan yana defnedilmiştir (Devrim 2010). Side'nin eski Belediye Başkanı Abdülkadir Uçar, Suat Şakir'in Side'de turizmi başlatan kişi olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

Suat Şakir Kabağağaçlı, çok dilli, Batı eğitimi almış ve Osmanlı döneminde yöneticilik yapmış köklü bir aileye mensup olarak Side'de turizmin gelişiminde öncü bir rol oynamıştır. Side'de pansiyon, restoran gibi turistik işletmeler kurarak yerel halk için örnek teşkil etmiş; bu girişim, bölgedeki köylülerin de benzer faaliyetlere yönelmesini sağlamıştır. Bu sayede Side'de turizmin temelleri atılmış ve yerel kalkınma süreci hız kazanmıştır (Abdülkadir Uçar 2018).

Ev Pansiyonculuğu

Suat Şakir Kabağağaçlı, ağabeyi Cevad Şakir Kabağağaçlı'nın izinden giderek Side'nin Selimiye köyünde yaşamış; eşi Mizu ile birlikte köyde ilk pansiyonu açmış (Kabağağaçlı Noonan 2010; Williams 2013) ve yerel halka "Birer oda açın, ikişer üçer yatak koyun" diyerek ev pansiyonculuğunu teşvik etmiştir. Bu sayede, getirdiği yabancı misafirlerin konaklaması yerel halkın evlerinde sağlanmıştır (Çoban 2018). Side'de ev pansiyonculuğunun başlamasında Suat Şakir'in yerel halkı nasıl teşvik ettiği, turizm işletmecisi olan Harun Friese'nin aşağıdaki ifadelerinden anlaşılmaktadır:

İlk turizm faaliyetleriyle birlikte ev pansiyonculuğu anlayışı da gelişmeye başladı. Bu sürecin öncülerinden biri olan Suat Şakir Bey, entelektüel, deneyimli ve çevresi geniş bir kişiydi. Side halkını da turizme yönlendirdi; "Evinizi turiste açarak turizm yapabilirsiniz" diyerek onları teşvik etti. Suat Şakir'in çevresindeki tanınmış kişiler bölgeyi ziyaret edip yerleşmeye başlayınca, yerel halk da onlardan ilham aldı. Böylece Side'de ev pansiyonculuğu aracılığıyla turizm öğre-

nildi. Ne yazık ki bu anlayış zamanla yerini kitle turizmine bıraktı (Harun Friese 2018).

Konaklama İşletmeciliği Girişimleri

Bölgede ilk pansiyon işletmesini “Hermes” adıyla hizmete açarak, yerel ekonomiye yeni bir iş kolu ve dinamizm kazandırmış; bu girişim Side turizminin temellerini atmıştır. Hermes Pansiyon, dönemin önemli isimlerini ağırlayarak bölgenin prestij kazanmasına da katkı sağlamıştır (Turan vd. 2018; Toker 2021; Toker ve Kaya 2023). Suat Şakir daha sonra Pamfilya Otel’i kiralamıştır. Bu otel Side’nin mihenk taşlarından. Suat Şakir’in eşi Mizu, oğulları Cem ve Tarık Kabaagâç, Side’nin turistik kimliğinin oluşum sürecinde öncü isimler arasında yer almıştır.

“Side’de antik tiyatrodan oturup güneşin batışını seyredebilirsiniz. Tapınaklar, hamamlar, küçük köy evleri ve bu evlerde son derece misafirperver insanlar var” şeklinde anlatımlarla bölgeyi tanıtan Suat Şakir Kabaagâç ilk öncü turistlerin Side’ye gelmesini sağlamışlardır. Bu çabalar, Side’nin bir turizm destinasyonu olarak şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır (Orhan Avtur 2018).

Suat Şakir ve ailesi, aynı zamanda sanatçı Zeki Müren’in yakın dostları arasında yer almış; Müren de 1960’ların sonlarında Side’yi sıkça ziyaret etmiştir. Suat Şakir, Side’de yerel halka balık türlerini öğretirken balıkçılığı teşvik etmiştir. Çocukları da köy yaşamına renk katmış, özellikle Tarık Kabaagâç Side’de yaşamaya devam etmiştir. Eşi Mizu ise Gölcük’te Neptune’s Kiosk aracılığıyla yabancı kitap ve gazete temininde yerel halk ve konuklara destek sağlamıştır. Suat Şakir Side’de ilk kez bir evi otel haline getirmiş ve Pamfilya Otel’i hizmete açmıştır (Yıldırım 2013). Side böylece hem Hermes gibi ilk pansiyonculuk hem de Pamfilya Otel gibi profesyonel bir otel işletmeciliği ile tanışmıştır.

Fahrelnissa Zeid (1901-1991)

Şakir Paşa’nın kızı olan Fahrelnissa Zeid ressam Nejad Melih Devrim’in ve tiyatrocu Şirin Devrim’in annesidir. Eşi Emir Zeid, Kral I. Faysal’ın kardeşi ve dönemin Irak büyükelçisidir. Modern ressam olarak tanınan Zeid, Fransa’da

ve İstanbul’da resim atölyelerinde bulunmuştur (Yazkaç 2018). Fahrelnissa Zeid’in turizme katkıları yalnızca resim sergileri ile sınırlıdır. 2017 yılında Tate Modern’de açılan ve İstanbul Modern’in koleksiyonundan sekiz eserin ödünç verildiği retrospektif sergisi, Zeid’in uluslararası tanınırlığını arttırmış; Berlin’deki Deutsche Bank KunstHalle ve Beyrut’taki Sursock Müzesi’ne de taşınarak kültür turizmine dolaylı katkıda bulunmuştur (İstanbul Modern 2025). Fahrelnissa Zeid’in eserleri Eskişehir’de Odunpazarı Modern Müze’nin kalıcı koleksiyonunda da sergilenmektedir (Aydın 2019).

Aliye Berger (1903-1974)

Şakir Paşa’nın son çocuğu olarak dünyaya gelen Aliye Berger sanata eşi Karl Berger öldükten sonra başlamıştır. Ressam ve gravür sanatçısı olan Berger’in turizme katkısı kültür alanında olmuştur. Uluslararası müzelerde birçok eseri sergilenmektedir. Viyana Albertina Müzesi iki adet Mevleviler, Ayakkabıcı Tezgâhı ve Hamamda Kadınlar isimli dört gravürünü satın almıştır. ABD’de Metropolitan Müzesi’nde Mevleviler adlı bir çalışması, Nebraska Sheldon Memorial Gallery’de ve Hudson River Müzesinde eserleri bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul Resim Heykel Müzesi’nde, Ankara Resim Heykel Müzesi’nde, İzmir Resim Heykel Müzesi’nde ve Marmara Üniversitesi Cumhuriyet Müzesi’nde sergilenen eserleri ile ulusal turizme katkı sağlamaktadır (Okkalı 2022).

Füreyâ Koral (1910-1997)

Seramik sanatçısı olan Füreyâ Koral, Şakir Paşa’nın kızı Hakkıye ile Emin Koral’ın kızıdır. Füreyâ Koral’ın seramik sanatına getirdiği yenilikçi yaklaşım, yalnızca sanat tarihine değil, aynı zamanda Türkiye’deki modern turizm mimarisinin şekillenmesine de önemli katkılar sunmuştur. 1950’li yıllardan itibaren turistik otellerin iç ve dış mekân düzenlemelerinde kullanılan seramik panolar, estetik değerlerinin yanı sıra mekân kimliğini pekiştiren kültürel öğeler olarak da değerlendirilmiştir. Koral’ın bu alandaki ilk örneklerinden biri, 1954 yılında İstanbul

Hilton Otelı için ürettiği seramik panodur (Can 2018). Bu eser, Türkiye'nin uluslararası turizme açılma sürecinde bir simge niteliği taşıyan Hilton Otelı'nın sanatsal kimliğini güçlendirmiştir. 1959 yılında Ankara'da Atatürk Orman Çiftliği'ndeki (AOÇ) Marmara Otelı için yaptığı duvar panosu da bu yaklaşımın bir devamı niteliğindedir. Her ne kadar otel binası günümüzde yıkılmış olsa da Koral'ın eseri AOÇ Müze envanterinde korunmaktadır; bu durum sanat eserinin tarihsel ve kültürel değerini koruduğunu göstermektedir (Cengizkan 2002; Can 2018).

Koral'ın eserleri kamusal ve yarı kamusal mekânlarda yer bulmuştur. 1963 yılında Ankara Ulus Anafartalar Çarşısı'na yaptığı seramik panolar, dönemin modern mimari anlayışı ile uyum içinde, kentsel estetiğe katkıda bulunmuştur (Akdoğan 2018; Can 2018). Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin 2021'de başlattığı çalışmalar sonucunda bu çarşıya yakın olan Atatürk Bulvarı, "Modern Bir Cumhuriyet Başkentinin Planlanması ve İnşası" adıyla 2025'te UNESCO Dün-

ya Mirası Geçici Listesi'ne alınmıştır (UNESCO World Heritage Convention 2025a). Anafartalar Çarşısı, 10 Kasım 1964 tarihinde açılmış olup günümüzde Kurtuluş Savaşı Müzesi (I. TBMM Binası), Cumhuriyet Müzesi (II. TBMM Binası) ve Ankara Palas gibi Ankara'nın tarihi ve kültürel belleğinin yer aldığı ve turistik çekiciliği olan bir bölgede bulunmaktadır.

Koral Divan Otelı Pastane Bölümüne 1968 yılında "Kuşlar" temalı pano yapmıştır. 1975 yılında İstanbul Sheraton Otelı için gerçekleştirdiği eser, Koral'ın uluslararası zincir otellerde de tercih edilen bir sanatçı haline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Koral'ın eserleri, Türkiye'nin modern otelcilik anlayışında sanat ile mimarlık arasındaki ilişkinin erken örneklerindendir (Can 2018).

Koral'ın sanatının günümüzdeki izleri de Türk turizmi açısından önem taşımaktadır. 1966 yılında Harbiye'deki Başak Sigorta binası için yaptığı iki adet seramik pano, bugün aynı yerde bulunan Arts Hotel İstanbul'da (2015) sergilenmeye de-

Görsel 2. Ankara Atatürk Orman Çiftliği Marmara Otelı'nde, Füreyâ Koral'a ait seramik duvar panosu, 1959 (Prof. Dr. Cengiz Çetin Arşivi)

Görsel 3. Füreyâ Koral'ın İstanbul Divan Oteli Pastane Bölümündeki "Kuşlar" Temalı Panosu, 1968
Kaynak: Çapa 2023

vam etmektedir. Bu durum hem Koral'ın eserlerinin mekânsal sürekliliğini hem de çağdaş turizm tesislerinin geçmişle kurduğu sanatsal bağı göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Arts Hotel 2025). Füreyâ Koral'ın otel ve kamusal alanlarda yer alan seramik panoları, Türkiye'de kültürel turizmin estetik boyutunun şekillenmesine katkı sağlamış, yerli ve yabancı turistlerin sanatsal deneyimlerini zenginleştirmiştir. Bu bağlamda Koral'ın eserleri yalnızca dekoratif öğeler değil, aynı zamanda Türkiye'nin modernleşme sürecinde sanat ve turizm arasındaki ilişkinin kurucu unsurlarındandır.

İsmet Kabağağaçlı Noonan (1930-2020)

Cevad Şakir Kabağağaçlı'nın kızı İsmet Noonan, Ege Turizm Cemiyeti'nin açtığı kurslara katılmış kokartlı bir turist rehberidir. Amerikan Kız Koleji'ndeki eğitimi sırasında ilk kez getirilen bir uygulama ile üç yıllık eğitimden dört yıllık eğitime geçilmiş ve "History of Art" isimli bir ders eklenmiştir. Bu dersin katkısını İsmet Noonan "*yaptığımız araştırmalar sayesinde Anadolu'yu, yurdumu daha iyi tanıdım*" şeklinde anlatmaktadır. Ders kapsamında her öğrencinin bir turistik destinasyonu tanıttığı yazıları "İzmir, the gateway to Turkey" adlı kitapta toplamışlardır. Noonan'ın da içinde

bulunduğu Amerikan Kız Koleji öğrencilerinin yayımladığı bu kitap da turizme katkı sayılabilir (Kabaağaçlı Noonan 2010).

Nejad Melih Devrim (1923-1995)

Nejad Melih Devrim, Şakir Paşa'nın kızı Fahr-e'nissa Zeid'in oğludur. Devrim, Türkiye'nin modern sanat tarihinde olduğu kadar kültürel mirasın korunması ve tanıtımı aracılığıyla kültür turizminin gelişimine katkı sağlamıştır. 1931 yılında, Amerikalı Bizans Enstitüsü kurucusu Thomas Whittemore'un girişimiyle, Ayasofya Camisi'nin sıvalar altındaki mozaiklerinin açığa çıkarılması çalışmaları, dönemin resmi makamlarının onayıyla başlamış; bu restorasyon süreci daha sonra bugünkü Kariye Cami ve Tekfur Sarayı mozaiklerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (UNESCO World Heritage Convention 2025b). Devrim de Ayasofya ve Kariye Camii gibi Bizans Dönemi mozaiklerinin ortaya çıkarılması çalışmalarına genç yaşta dâhil olmuş, bu bağlamda erken dönem kültürel miras koruma faaliyetlerinde yer almıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel kimliğini yeniden inşa sürecinde, Osmanlı döneminde üzeri kapatılmış olan Bizans mozaiklerinin yeniden gün yüzüne çıkarılması, sadece sanatsal değil aynı zamanda turistik değer yaratma bağlamında da önemli bir gelişmedir (Antikalar.com 2025). Nejad Melih Devrim'in erken dönem mozaik restorasyon çalışmalarına katılımı, modern sanatı uluslararası ölçekte temsil edişi ve eserlerinin sergilenme biçimleriyle Türkiye'nin kültürel değerlerinin görünürlüğüne katkıda bulunduğu; bu katkının ise kültür ve sanat temelli turizmin gelişiminde dolaylı fakat kalıcı bir etki yarattığı görülmektedir.

Tarık ve Cem Kabaağaçlı

Tarık ve Cem Kabaağaçlı Suat Şakir Kabaağaçlı'nın oğullarıdır. Ailesi ile Side'de yaşayan Tarık Kabaağaçlı, yerel halk ve turistler arasında önemli sosyal bağlar kurmuştur. Ailenin büyük oğlu Cem Kabaağaçlı ise tiyatro, resim ve edebiyat alanlarındaki çalışmalarıyla çok yönlü bir sanatçı kimliğine sahiptir. Kendi döneminin köylü yaşam tarzından belirgin şekilde farklı bir yaşam biçimi benimseyerek uzun saçları, de-

ri çizimleri, fuları ve puro alışkanlığıyla dikkat çeken sıra dışı bir figür olarak anılmıştır. 1960'lı yıllarda Side'ye gelen hippiler ve yabancı turistlerle ilk temas kuran kişiler arasında Kabaağaçlı kardeşler öne çıkmıştır (Yıldırım 2013).

SONUÇ

Bu çalışmada, Şakir Paşa ailesinin Türk turizminin gelişimine sağladığı çok yönlü katkılar incelenmiştir. Aile üyelerinin turizmi dönüştürücü faaliyetleri, bireysel çabaları ve sanatsal üretimleri hem yerel hem de ulusal düzeyde kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu çalışma Şakir Paşa ailesinin üyelerinin Türk turizmine katkıları bağlamında ilk kez ele alınması bakımından önemlidir. Aile üyelerinden turizme katkı sağlayanlar arasında en bilineni Cevad Şakir Kabaağaçlı (Yetgin vd. 2018; Yetgin ve Yılmaz 2018; Yetgin 2019; Kaya ve Yetgin Akgün 2023) olsa da Suat Şakir Kabaağaçlı'nın benzer çabayı Side'deki turizmin gelişimi için göstermesi turizm çalışmalarına sınırlı sayıda konu edilmiştir (Turan vd. 2018; Toker 2021; Toker ve Kaya 2023). Cevad Şakir'in Bodrum'u turizm destinasyonu haline getirmesi, Suat Şakir'in Side'yi tanıtması ve ev pansiyonculuğunu başlatması, İsmet Noonan'ın turist rehberliği çalışmaları; kültür turizminin pratikte nasıl şekillendiğini göstermektedir. Öte yandan Fahr-e'nissa Zeid, Aliye Berger, Füreyâ Koral ve Nejad Melih Devrim gibi sanatçılar, sanat eserleriyle yalnızca estetik katkı sunmakla kalmamış, aynı zamanda kültürel mirasın korunması ve görünür kılınması konusunda da öncü rol oynamışlar, mimari ve estetik dokunuşlarla mekanların turistik çekiciliğini arttırmışlardır. Öyle ki Koral'ın eserleri, Türkiye'de modern otelcilik anlayışı kapsamında sanat ve mimarlık arasındaki etkileşimin öncü örnekleri arasında gösterilmektedir. Bu çalışma turizm tarihinin konaklama ve yeme-içme ile sınırlı kalmayıp sanat ve mimarinin turizmde nasıl harmanlandığını ve kültürel bir değer oluşturduğunu da göstermektedir. Şakir Paşa ailesinin sanatçı üyelerinin eserlerinin turizm tarihinde yer edinmesi gerekliliği bu çalışmanın özgün değerini oluşturmuştur.

Şakir Paşa ailesi gerek sanatsal üretimleri gerekse kültürel girişimleriyle, toplumsal bellekte

yer edinen ve kamuoyunun ilgisini sürekli olarak canlı tutan bir figürler dizisi oluşturmıştır. Bu ilgi, yalnızca aile bireylerine değil, onların üretimlerine ve faaliyet gösterdikleri mekânlara da yönelmektedir. Bodrum ve Side gibi destinasyonlarda, aile üyelerinin turizm öncülüğü halk nezdinde kabul görmüştür. Ailenin popüler olma sebeplerinden biri olan “Şakir Paşa Ailesi” televizyon dizisinin de ailenin yaşadığı Büyükkada’yı bir merak unsuru haline getireceği, bölgenin cazibesini arttıracacağı söylenebilir.

Bu araştırma, turizmin tarihsel gelişiminde bireylerin ve ailelerin oynadığı rolü ortaya koyarak, turizm alanyazınına önemli bir katkı sağlamaktadır. Cevad Şakir Kabağağaçlı’nın doğum günü olan 17 Nisan’ın, günümüzde Türkiye Rehberler Bayramı olarak kutlanması aile üyelerinin Türk turizm tarihinde yer edindiğinin de kanıtıdır. Şakir Paşa ailesi örneği, kültürel mirasın yalnızca yapısal ya da tarihsel değil, aynı zamanda bireysel hafıza ve sanat yoluyla da sürdürülebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda çalışma, turizminin yerel kalkınmadaki rolünü açıklarken, aynı zamanda sanat ve turizmin nasıl bütünleşebileceğini de somut örneklerle ortaya koymuştur.

Bu araştırma akademik olarak mikro-tarih ve aile temelli kültürel analizlerin turizm çalışmalarıyla nasıl bütünleşebileceğine dair özgün bir çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım hem kültürel çalışmalar hem de turizm araştırmaları açısından disiplinlerarası bir zenginlik yaratmaktadır. Aynı zamanda çalışma, sanat tarihi, edebiyat ve mimarlık alanlarına da temas ederek, kültür turizmine ilişkin değerlendirme yapma imkânı vermektedir. Şakir Paşa ailesi özelinde yapılan analiz, benzer aile ya da birey temelli kültürel çözümlemelere zemin hazırlayacak niteliktedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda akademisyenlere sanat tarihi, edebiyat ve mimari eserlerin bir turistik ürün olarak değerlendirilmesine yönelik disiplinlerarası çalışmalar yapılması önerilebilir. Bu araştırmanın verilerinin çoğunlukla 2012-2015 yılları arasında yapılan proje kapsamındaki görüşme metinlerinden elde edilmesi bu çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Gelecekteki çalışmalar için Şakir Paşa ailesinin hayatta olan üyeleri ile görüşmeler yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Ö. G. (2018). Kent, Kimlik ve Sanat: Anafartalar Çarşısı ve Kamusal Sanat Üzerine Bir İnceleme, *Moment Dergi*, 5(2): 383-415.
- Antikalar.com (2025). Nejad Melih Devrim. <https://www.antikalar.com/nejad-melih-devrim>, Erişim tarihi: 09 Mayıs 2025.
- Arts Hotel (2025). Arts Hotel Harbiye Sanat Galerisi. <https://artshotel.com.tr/harbiye/tr/sanat-galerisi/>, Erişim tarihi: 09 Mayıs 2025.
- Avtur, O. (2018). Görüşen: Gözde Türkatarhan Yılmazdoğan, N. Kozak (Editör), *Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması Görüşme Metinleri*, Cilt 1 (ss. 177-189). İstanbul: Yıkılmazlar.
- Aydın, S. (2019). Odunpazarı Modern Sanatlar Müzesi, İçinde, Kozak, N. (Editör), *Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi*, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/odunpazari-modern-sanatlar-muzesi> (Erişim tarihi: 10.11.2025).
- Barut, A. (2018). Görüşen: Aysel Yılmaz. N. Kozak (Editör), *Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması Görüşme Metinleri*, Cilt 1 (ss. 17-26). İstanbul: Yıkılmazlar.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method, *Qualitative Research Journal*, 9(2): 27-40.
- Can, Ö. C. (2018). Ankara’da Kamusal Alanlardaki Seramik Duvar Panoları (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Ankara Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- Cengiz, İ. (2018). Görüşen: Duygu Yetgin. N. Kozak (Editör), *Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması Görüşme Metinleri*, Cilt 2 (ss. 77-88). İstanbul: Yıkılmazlar.
- Cengizkan, A. (2022). Ankara “Yeni Şehir” in Kuruluşu: “Erken Cumhuriyet Konutu”nu Anlamak, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 39(1): 23-56.
- Çapa, D. (2023). Cumhuriyet’in 100. Yılında İlk Kadın Seramikçimiz: Görülmemiş Eserleriyle Füreye Koral, <https://www.seramikturkiye.org/post/cumhuriyet-i-n-100-yilinda-i-lk-kadin-serami-k%C3%A7i-mi-z-g%C3%B6r%C3%BClmemi%C5%9F-eserleri-yle-f%C3%BCreye-koral>, Erişim tarihi: 02 Mayıs 2025.
- Çimen, F. (2018). Görüşen: Ece Doğan. N. Kozak (Editör), *Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması Görüşme Metinleri*, Cilt 2 (ss. 511-526). İstanbul: Yıkılmazlar.
- Çoban, M. (2018). Görüşen: Taki Can Metin. N. Kozak (Editör), *Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması Görüşme Metinleri*, Cilt 1 (ss. 124-130). İstanbul: Yıkılmazlar.
- Devrim, Ş. (2010). *Şakir Paşa Ailesi*. İstanbul: Doğan Kitap
- Erhat, A. (1960). *Mavi Anadolu*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Erhat, A. (1962). *Mavi Yolculuk*. İstanbul: Çan Yayınları.
- Erhat, A. (1976). *Mektuplarıyla Halikarnas Balıkcısı*. İstanbul: Çağdaş Yayınları
- Erhat, A. (1980). *Sevgi Yönetimi*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.
- Erhat, A. (2019). *Mavi Yolculuk*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Eroğlu, M. (2021). *Bir “Mavi Yolculuk” Hikayesi Kaybolan Mavi*. Muğla: Marmaris Ticaret Odası Kültür Yayınları.

- Friese, H. (2018). Görüşen: Duygu Yetgin. N. Kozak (Editör), *Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması Görüşme Metinleri*, Cilt 1 (ss. 93-104). İstanbul: Yıkılmazlar.
- Gökovalı, Ş. (1985). Gelmiş Geçmiş Rehberlerin En Bilgilisi En Coşkulu Halikarnas Balıkçısı, *TÜRSAB Dergisi*, 37: 12-14.
- Gökovalı, Ş. (2014). *Ben Halikarnas Balıkçısı Doğdum Sevdim Öldüm*. Ankara: Turist Rehberleri Birliği Yayınları.
- Helvacıoğlu, M. (2018). Görüşen: Aysel Yılmaz. N. Kozak (Editör), *Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması Görüşme Metinleri*, Cilt 1 (ss. 106-113). İstanbul: Yıkılmazlar.
- İnan, G. (2023). Mehmed Şakir Paşa'nın Osmanlı terminolojisine dair "İstilahât-ı Kadîme"si, *Humanitas*, 11 (INC-SOS VIII Özel Sayısı):183-198.
- Esenlik (7 Aralık 2020) Türkiye'nin En Entelektüel Ailesi, <https://incelikler.org/2020/12/07/turkiyenin-en-entelektuel-ailesi/>, Erişim tarihi: 20 Mayıs 2025.
- İstanbul Modern (2025). Fahrelnissa Zeid İstanbul Modern Koleksiyonu'ndan Bir Seçki, <https://www.istanbulmodern.org/sergil/gecmis/fahrelnissa-zeid>, Erişim tarihi: 02 Nisan 2025.
- Kabaağaç, S. (2009). *Dün, Sanki Bin Yıllık Uzak Bir Zamandır...: Anılar; Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın Ardında Bıraktığı Yaşamlar*. İstanbul: TB Yayıncılık.
- Kabaağaç, S. (2025). *Köşkler, Sürgünler, Bedeller - Halikarnas Balıkçısı'nın Ardında Bıraktığı Yaşamlar*. İstanbul: Minoa Yayınları.
- Kabaağaçlı Noonan, İ. (2010). *Halikarnas Balıkçısı'nın Kızından Anılar Akın Akın*. 3. Basım. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kaya, A. ve Yetgin Akgün, D. (2023). History of Blue Voyage, *Journal of Tourism Leisure and Hospitality*, 5(2): 109-114.
- Kaya, Ş. (2023). Kültürel Miras Bağlamında Mavi Yolculuk: Tarihi, Bugünü ve Geleceği, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34(3): 239-254.
- Kulin, A. (2014). *Füreya*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2025a). Rıza Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti. <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/film/rza-pehlevinin-trkiye-ziyareti>, Erişim tarihi: 01 Mayıs 2025.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2025b). Fransa Başbakanı Georges Pompidou'nun Türkiye Ziyareti (1963). <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/film/fransa-babakan-georges-pompidounun-trkiye-ziyareti-1963>, Erişim tarihi: 01 Mayıs 2025.
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Londra: Sage Publications.
- O'Leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project* (Üçüncü baskı.). SAGE Publications.
- Okkalı, İ. C. (2022). Micromegas'tan Güneşin Doğuşu'na İlham Dolu Bir Yolculuk: Aliye Berger, *Sanat ve İnsan Dergisi*, (Özel Sayı): 165-178.
- Oral, C. (2018). Görüşen: Duygu Yetgin. N. Kozak (Editör), *Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması Görüşme Metinleri*, Cilt 2 (ss. 29-38). İstanbul: Yıkılmazlar.
- Orman, İ. H. (2005). *Merhaba Halikarnas Balıkçısı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Prior, L. (2003). *Using documents in social research*. SAGE Publications.
- Sezgin, M. (2018). Görüşen: M. Özdemir, S. Bayrakçı, G. Türk-tarhan. N. Kozak (Editör), *Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması Görüşme Metinleri*, Cilt 9 (ss. 271-302). İstanbul: Yıkılmazlar.
- Toker, A. (2021). Girit'ten Side'ye Göç: Turizm ile Uyumlanan Yaşamlar. İçinde; S. Kolukırık ve G. Dinç (Editörler), *Antalya Göç Kitabı* (ss.67-92). Konya: Palet Yayınları.
- Toker, A., ve Kaya, S. Ç. (2023). Tarihsel Anlatıda Kadının Side Turizmindeki Yeri: Bir Devrin Hikayesi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34(3): 354-367.
- Turan, A., Yılmaz, A. ve Yetgin, D. (2018). Bin Yıllık Uykusundan Uyanan Kent: Side. İçinde; Kozak, N. (Editör), *Dünden Bugüne Türkiye'de Turizm Kurumlar Kuruluşlar Turizm Bölgeleri Meslekler* (ss. 237-262). İstanbul: Yıkılmazlar.
- Özel, Ç. H. ve Dursun, M. T. (2019). Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Projesi, İçinde; Kozak, N. (Editör), Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/turkiye-turizmi-sozlu-tarih-projesi> (Erişim tarihi: 10.11.2025).
- Sevel, H. (2012). *Devlerin Aşkı Halikarnas Balıkçısının İzinde Denemeler*. İstanbul: Naviga Yayın.
- Uçar, A. (2018). Görüşen: Duygu Yetgin. N. Kozak (Editör), *Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması Görüşme Metinleri*, Cilt 1 (ss. 3-16). İstanbul: Yıkılmazlar.
- UNESCO World Heritage Convention (2025a). Ankara: The Planning and Building of a Republican Modern Capital City, <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6823/>, Erişim tarihi: 08 Mayıs 2025.
- UNESCO World Heritage Convention. (2025b). *The Mosaics of St. Sophia: Third Preliminary Report Work Done in 1935-1938: The Imperial Portraits of the South Gallery*. Oxford Üniversitesi Yayınları.
- Urgan, M. (1999). *Bir Dinozorun Gezileri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Williams, R. (2013). *The Fisherman of Halicarnassus*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yaldız, M. (2018) Görüşen: Ece Doğan. N. Kozak (Editör), *Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması Görüşme Metinleri*, Cilt 2 (ss. 558-568). İstanbul: Yıkılmazlar.
- Yazkaç, P. (2024). Çağdaş Türk Resim Sanatında Avangart Bir Sanatçı: Fahrelnissa Zeyd, *The Journal of Academic Social Science*, 75: 198-212.
- Yetgin, D. (2019). Kabaağaçlı, Cevat Şakir (Halikarnas Balıkçısı), İçinde; Kozak, N. (Editör), Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/kabaaagaclic-evat-sakir-halikarnas-balikcisi> (Erişim tarihi: 10.11.2025).
- Yetgin, D. ve Yılmaz, A. (2018). İlk Mavi Yolculuklar. İçinde; Kozak, N. (Editör) *Dünden Bugüne Türkiye'de Turizm-Kurumlar, Kuruluşlar, Turizm Bölgeleri ve Meslekler*. (ss. 829-845). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yetgin, D., Yılmaz, A. ve Kozak, N. (2018). Türkiye'de Turist Rehberliğinin Öncüsü: Cevat Şakir Kabaağaçlı (Halikarnas Balıkçısı), *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29 (1): 128-138.
- Yıldırım, H. (2013). *Nar Tanem Side*. Ankara: Kurgu Kültür Merkezi Yayınları.

Şakir Paşa Ailesinin Türk Turizmine Katkıları

Yılmaz, A. ve Yetgin, D. (2018). Mavi Yolculuktan Yat Turizmine Geçiş. İçinde; Kozak, N. (Editör) *Dünden Bugüne Türkiye’de Turizm* (ss. 847-858). İstanbul: Yıkılmazlar.

Yücel Besim, D. ve Songür Dağ, E. (2025). Halikarnas Balıkçısı’nın Bodrum’daki Miras ve Kalıtlarının İzini Sürmek ve Güncel Bir Sunum Önerisi, *Folklor/Edebiyat*, 31(122): 487-516.

Zerey Koç, Ş. (2019). Şakir Paşa Ailesinin Sanatçı Üyelerinin Türk Sanatına Katkıları (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Çankırı, Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.

Aysel KAYA

Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Almanca Öğretmenliği Programı’ndan mezun oldu (1989). Yüksek lisans derecesini Anadolu Üniversitesi’nden Turizm ve Otel İşletmeciliği dalından (2007), doktora derecesini de Anadolu Üniversitesi’nden Turizm ve Otel İşletmeciliği dalından aldı (2020). Anadolu Üniversitesi’nde çalışmaya başladı (2010). Doçentliğini Anadolu Üniversitesi’nden aldı (2024). Sırasıyla Tantur Turizm, Antalya/Kemer, İberotel Kiriş World, Antalya/Kemer, Osmangazi Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu’nda çalıştı. Halen Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi’nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları turizm, turizm tarihi, turist rehberliği ve seyahatnamelerdir.

Duygu YETGİN AKGÜN

Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Öğretmenliği Bölümü’nden mezun oldu (2004). Yüksek lisans derecesini Dokuz Eylül Üniversitesi’nde Turizm İşletmeciliği dalından (2009), doktora derecesini de Anadolu Üniversitesi’nden Turizm ve Otel İşletmeciliği dalından aldı (2017). Anadolu Üniversitesi’nde çalışmaya başladı (2011). Doçentliğini Anadolu Üniversitesi’nden aldı (2022). Sırasıyla Bodrum Gold Center, Marriott Hilton Head Island (ABD) ve Kempinski Hotel Barbaros Bay Bodrum’da çalıştı. Halen Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi’nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları turizm, turizm tarihi, turist rehberliği, yönetim ve organizasyondur.